

Валерій Орлов

***ПРОФЕСІЙНА РЕФЛЕКСІЯ У ТВОРЧОМУ РОЗВИТКУ
ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО КВАЛІФІКОВАНОГО
РОБІТНИКА***

Серед важливих і актуальних напрямів сучасних психолого-педагогічних наукових розвідок – вивчення механізмів творчої самореалізації особистості фахівця. Вчені ([1], [3] та ін.) переконливо доводять, що результатом творчості як розумового процесу є інтелектуальні новоутворення у формі знань про способи вирішення проблемних ситуацій. Дослідниками встановлено факти різноплановості творчого мислення, що формує світоглядне уявлення про означений феномен як збалансований рух думки за певними ієрархічно організованими рівнями: особистісному, рефлексивному, предметному, процесуальному або операціональному [4]. Під час експериментальної реалізації концептуальної моделі мислення було виявлено феномени інтенсифікації рефлексії перед інсайтом [5] та її домінування серед інших компонентів мислення в умовах успішного вирішення творчих завдань [2]. Аналіз цих фактів висвітлив пріоритет рефлексії в реалізації особистісної зумовленості процесу підготовки фахівця до проектування професійної кар'єри.

Рефлексія – це передусім аналіз і усвідомлення власного й чужого психічного стану, роздумів та світоглядних позицій. Основний недолік традиційної освіти – надмірне прагнення науково-педагогічних працівників трансформувати у свідомість кожного вихованця готові зразки вирішення професійно-значущих завдань. Цей намір суперечить закономірностям еволюції професійної свідомості майбутнього фахівця. Розвиток рефлексії в системі професійної освіти є важливим резервом удосконалення навчально-педагогічного процесу.

Аналіз психолого-педагогічних праць і результати власних спостережень переконують, що:

- 1) проблема професійної рефлексії є предметом наукового інтересу багатьох учених і об'єктом пізнання у більшості сучасних психолого-педагогічних досліджень, проте відсутня концепція її розвитку в системі професійної освіти;
- 2) не розроблено в науковому дискурсі структури

педагогічної рефлексії викладача ПТНЗ;

3) практика рефлексії пов'язана в основному з активними методами навчання, однак вони ще не мають цілеспрямованого, організованого характеру в підготовці майбутніх фахівців;

4) у системі професійно-технічної освіти не розроблено програми формування професійної рефлексії суб'єктів навчально-виховного процесу.

Отже, постає необхідність пошуку оптимальних умов розвитку рефлексивних здібностей учня і викладача. Автори рефлексивної педагогіки доводять, що не можна розвивати рефлексію традиційними, загальновідомими, прямими методами навчання. Навіть якщо студент (учитель) і засвоїть деякі знання про неї та способи її розвитку, він навряд чи зможе самостійно застосувати їх на практиці. Поясненням такого явища є дослідницька позиція, що рефлексія – це не інформація, її не можна «взяти і передати», її можна лише стимулювати, розвивати, підвищувати. З огляду на зазначене вважаємо доцільним сформулювати низку принципово важливих умов розвитку професійної рефлексії.

Першою умовою розвитку професійної рефлексії є спеціально організована рефлексивна діяльність, якій притаманні цілеспрямованість, перетворювальний характер, предметність, усвідомленість і спільність в організації процесу діяльності та її остаточних результатів.

Другою умовою визнаємо наявність рефлексивного середовища, тобто певної системи розвитку особистості майбутнього фахівця, що відкриває перед ним можливість самодослідження і самокорекції психологічних та професійних ресурсів. Функція такого середовища – сприяти виникненню в особистості потреби в рефлексії. Мета рефлексивного середовища – зняття відчуження учня/студента від навчального процесу і розвиток у ньому професійної рефлексивності як способу професійної діяльності.

Третьою умовою розвитку професійної рефлексії варто визнати активізацію рефлексивної діяльності в просторі міжсуб'єктних стосунків. Особливість відносин у рефлексивній діяльності полягає в тому, що і викладач, і учень діють синхронно й кожен доповнює та збагачує діяльність один одного, зберігаючи самотність власних дій.

Четвертою умовою розвитку професійної рефлексії є актуалізація

рефлексивності педагога.

П'ятою умовою визнаємо використання освітніх програм із розвитку професійної рефлексії.

Урахування чи створення означених педагогічних умов сприятиме розвитку професійної рефлексії учнів і викладачів ПТНЗ, якщо успішно виконуватимуться такі завдання:

1) здійснено аналіз вихідних індивідуальних світоглядних позицій і уявлень педагога про ефективну викладацьку діяльність, отриманих у результаті анкетування (запитання: «Хто такий фахівець-майстер? Якими знаннями, вміннями, якостями він володіє? Які стратегії навчання є ефективними? Що є необхідним і достатнім результатом праці викладача? Як повинно бути організоване ефективне заняття?»);

2) визначено систему ціннісних орієнтацій учня й зіставлено її із системою планування і проведення конкретного заняття (запитання: «Що більш важливо і цінно на занятті для учня і для викладача: неодмінне виконання задуманого плану чи ґрунтовно засвоєні знання? Окремі помилки як учня, так і викладача, чи з'ясування причин цих помилок? Логіка навчального матеріалу або логіка пізнавальної дії майбутнього фахівця?»);

3) розроблено й обговорено технологію взаємодії учня і викладача, визначено можливі ролі, позиції учасників навчального процесу; продіагностовано індивідуально-психологічні особливості учня, рівень розвитку його професійної компетентності, визначено актуальні й потенційні бар'єри у спілкуванні на занятті;

4) осмислено зміст і структуру кожного заняття у термінах конкретних особливостей та фактів поведінки викладача й учнів, уникаючи оцінок властивостей особистості, тобто увагу треба звертати на конкретну дію учня, а не загальну оцінку викладача як людини (позитивна чи негативна людина);

5) оцінено заняття з позиції зростання індивідуального досвіду учня, а не з позиції його відповідності нормам, моделям, вимогам. У виконанні означеного завдання ключовими запитаннями можуть бути: «Що можна взяти для себе з цього заняття на майбутнє? Які моменти заслуговують того, щоб їх зберегти? Що може бути додано в майбутні заняття?»;

б) осмислено заняття з позиції нереалізованих можливостей на основі пошуку відповідей на запитання типу: «Чи можна було зробити на уроці інакше (не обов'язково краще)? Чи можна було використовувати інший спосіб? Що могло трапитися на уроці, якби ..?».

Отже, однією з основних умов успішної підготовки учнівської молоді до вибору й реалізації професійної кар'єри, формування в учнів ПТНЗ уявлень про професійний успіх є розвиток рефлексивного мислення викладача, підвищення його впевненості у своїх силах і певної незалежності поглядів, здатність у спілкуванні з учнями породжувати нові, нестандартні ідеї, що не збігаються з традиційними, але визначають чіткі орієнтири успішного професійного майбутнього.

Література

1. Брушлинский А. В. Мышление как процесс и проблема деятельности / А. В. Брушлинский // Вопр. психологии. – 1992. – № 2. – С. 28 - 40.
2. Давыдов В. В. Виды обобщения в обучении / В. В. Давыдов. – М. : Наука, 1999. – 423 с.
3. Зарецкий В. К., Семенов И. Н., Степанов С. Ю. Рефлексивно-личностный аспект формирования решения творческих задач / В. К. Зарецкий, И. Н. Семенов, С. Ю. Степанов // Вопр. психологии. – 1998. – № 5. – С. 113—118.
4. Семенов И. Н. Методологические проблемы системного изучения организации мыслительной деятельности. / И. Н. Семенов // Систем. исследования: Ежегодник. – М. : Просвещение, 1992. – С. 301 - 319.
5. Семенов И. Н., Сиротина Е. А., Зарецкий В. К. Исследование рефлексивного аспекта принятия решения как фактора оптимизации мышления / И. Н. Семенов, Е. А. Сиротина, В. К. Зарецкий // Исследование процессов принятия решения. – М. : Наука, 1997. – С. 110-133.